

Maryia Anufryieva

Rozprawa doktorska pt. *Miejska polszczyzna Polaków na Grodzieńszczyźnie (na przykładzie nagrań tekstów ciągłych i wywiadów z Grodna, Lidy i Wołkowyska)*

Streszczenie

Celem rozprawy doktorskiej pt. *Miejska polszczyzna Polaków na Grodzieńszczyźnie (na przykładzie nagrań tekstów ciągłych i wywiadów z Grodna, Lidy i Wołkowyska)* jest opis języka polskiego oraz uwarunkowań socjolingwistycznych pięciu pokoleń Polaków, zamieszkujących trzy miasta w obwodzie grodzieńskim na Białorusi: Grodno, Lidę oraz Wołkowysk. Obecnie na Białorusi zamieszkuje ok. 300 tys. osób deklarujących polskie pochodzenie, co stanowi ok. 3% ogółu mieszkańców. Obwód grodzieński jest obszarem, na którym zamieszkuje przeważająca liczba polskich autochtonów Białorusi (ok. 80%), z czego można wysnuć wniosek, że jest on terenem zwartej enklawy Polaków na Białorusi. Polszczyzna, którą posługują się Polacy z obwodu grodzieńskiego, zalicza się do odmiany północnokresowej. Praca składa się z wstępu, rozdziału teoretycznego, pięciu rozdziałów analitycznych, podsumowania, bibliografii i aneksu. W rozdziale pierwszym zostały przedstawione: cel badań, podstawa materiałowa i przyjęte zasady opisu, stan badań nad polszczyzną kresową na Białorusi oraz najważniejsze definicje związane z tematem rozprawy. Rozdziały drugi – szósty zawierają charakterystykę socjologiczną poszczególnych pokoleń Polaków z wybranych miast oraz analizę charakterystycznych cech podsystemów języka polskiego, którym posługiwali się respondenci: fonetycznego, fleksyjnego, składniowego, słowotwórczego i leksykalnego. Pracę kończy *Podsumowanie* analizy materiału, *Bibliografia* oraz *Aneks* zawierający zestawienie tabelaryczne odnotowanych cech, kwestionariusze osobowe, listę informatorów oraz mapę. Do badań zostali wytypowani przedstawiciele polskiego pochodzenia z trzech dużych miast obwodu grodzieńskiego – Grodna, Lidy i Wołkowyska. Respondenci byli podzieleni na grupy pokoleniowe przy założeniu, że jedno pokolenie równa się 20 latom, w wyniku czego wyodrębniono 5 pokoleń: najstarsze (1921–1940), starsze (1941–1960), średnie (1961–1980), młodsze (1981–2000), najmłodsze (2001–2020). Materiał językowy analizowany w pracy był zbierany przede wszystkim metodą nagrań, wyjątek stanowiło pokolenie najmłodsze, w odniesieniu do którego po weryfikacji ta metoda została zastąpiona przez metodę ankietową i wzbogacona opisemne próbki tekstów ciągłych. Metodą wywiadów ciągłych przebadano 59 osób, co w sumie dało około 43 godziny nagrań; z kolei metodą ankietową zbadano 75 przedstawicieli pokolenia najmłodszego. Nagrania i ankiety były gromadzone na przestrzeni kilku lat (od 2015 do 2022 roku). Analiza języka każdego pokolenia została podzielona na dwie części:

socjolingwistyczną oraz lingwistyczną. W części socjolingwistycznej zostały przedstawione dane odnoszące się do tego, w jaki sposób polszczyzna była lub jest obecna w poszczególnych sferach życia respondentów: tożsamościowej, życia codziennego, edukacji, sacrum, w sytuacji komunikacji formalnej i nieformalnej oraz w kulturze wysokiej i masowej. Zostały również omówione sprawności językowe (czytanie, pisanie, mówienie i rozumienie) w odniesieniu do języka polskiego. W części językowej zebrany materiał był przedstawiony pod kątem analizy cech językowych, które zostały podzielone na cechy: fonetyczne (a w przypadku pokolenia najmłodszego zamienione na ortograficzne i graficzne), fleksyjne, składniowe, słowotwórcze oraz leksykalne. We wnioskach do analizy językowej omawiane cechy poszczególnych podsystemów języka polskiego zostały dwójako sklasyfikowane: ze względu na zakres występowania w wypowiedziach respondentów – tu wyszczególniono cechy częste, średnie i rzadkie (idiolektalne), oraz ze względu na pochodzenie – tu wyszczególniono cechy kresowe, interferencyjne oraz defektywne. Badania wykazały, że wśród analizowanej grupy zachodzą zmiany w postrzeganiu własnej tożsamości narodowej, które wykazują tendencję do asymilacji Polaków z większością narodową, czyli z Białorusinami, przy czym to zjawisko nasila się w pokoleniach młodszych. Z przedstawionej analizy socjolingwistycznej wynika, że rozwój samoświadomości Polaków na Białorusi, jak również funkcjonowanie języka polskiego, kieruje się tymi samymi zasadami, co rozwój i funkcjonowanie Polonii zagranicznej na kontynencie i za oceanem. Nasuwa się więc wniosek, że w literaturze przedmiotu należy odchodzić od sztucznego podziału Polonii kontynentalnej na “Polonię” i “Polaków za wschodnią granicą Polski”, ponieważ są to pojęcia tożsame. W polszczyźnie poszczególnych pokoleń zarejestrowano następującą liczbę charakterystycznych cech: pokolenie najstarsze 132 cechy, starsze – 111, średnie – 113, młodsze – 44, najmłodsze – 97. Rozkład cech kresowych w idiolektach przedstawicieli kolejnych pokoleń przedstawia się następująco: najstarsze – 74%, starsze – 71%, średnie – 74%, młodsze – 59%, najmłodsze – 34%. Rozkład cech interferencyjnych wygląda następująco: najstarsze – 15%, starsze – 16%, średnie – 14%, młodsze – 16%, najmłodsze – 23%. Cechy defektywne w idiolektach przedstawicieli kolejnych pokoleń układają się w sposób następujący: najstarsze – 11%, starsze – 13%, średnie – 12%, młodsze – 25%, najmłodsze – 43%. Z analizy wynika, że cechy kresowe mają swoją ciągłość w polszczyźnie poszczególnych pokoleń, jednak ich koncentracja w języku się zmniejsza – im młodsze jest pokolenie, tym cech kresowych jest mniej. Dominacja cech defektywnych i interferencyjnych (66%) w pokoleniu najmłodszym potwierdza, że dla tego pokolenia język polski *de facto* jest językiem obcym. Można było również zauważyć

tendencję spadkową w liczbie cech częstych w polszczyźnie kolejnych pokoleń. W pokoleniu młodszym w ogóle nie odnotowałam cech o częstym zakresie występowania, a w pokoleniu najmłodszym było ich zdecydowanie mniej, niż w pokoleniach starszych. Z analizy lingwistycznej wynika, że w polszczyźnie kolejnych pokoleń respondentów nie zachowała się żadna cecha częsta, która wystąpiłaby w wypowiedziach przedstawicieli wszystkich pięciu pokoleń.

Monia Anufajewa